

# Pytlak, Mariola

---

## Przemiany społeczno-gospodarcze miasta w strefie podmiejskiej aglomeracji na przykładzie Grodziska Mazowieckiego

---

Rocznik Żyrardowski 9, 409-424

---

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych [mazowsze.hist.pl](http://mazowsze.hist.pl).

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach  
dozwolonego użytku.

Mariola Pytlak

# Przemiany społeczno-gospodarcze miasta w strefie podmiejskiej aglomeracji na przykładzie Grodziska Mazowieckiego<sup>1</sup>

## 1. Uzasadnienie wyboru tematu

Zakres i tempo przemian zachodzących w jednostkach terytorialnych zależy od wielu czynników. Dotyczy to m.in. warunków środowiska geograficznego i położenia, czynników o charakterze globalnym (globalizacja gospodarki, integracja europejska, postęp informacyjno-technologiczny) oraz krajowym (dokonujące się przekształcenia ustrojowo-gospodarcze), a także struktury funkcjonalnej, stanu zabudowy i poziomu zagospodarowania miasta, które to czynniki, jak się wydaje, mają decydujący wpływ na jego możliwości rozwojowe. Poziom rozwoju miasta oraz stopień dokonywanych w nim przekształceń zależy od otwartości miasta na istniejące w jego otoczeniu warunki rozwojowe, oraz od zdolności do przystosowania się do zmian mieszkańców miasta i ich zdolności do formułowania i rozwiązywania problemów. Przestrzeń zajmowana przez miasto i sposób jej zagospodarowania staje się zatem miejscem do mobilizacji i uaktywnienia środowiska lokalnego. Warunkiem rozwoju jest również nie tylko korzystne położenie i posiadane warunki infrastrukturalne, ale i odpowiedni kapitał intelektualny (dający przewagę konkurencyjną w postaci posiadanej przez mieszkańców wiedzy i umiejętności zawodowych, stosowanych przez lokalne przedsiębiorstwa technologii oraz jakości utrzymywanych przez nie stosunków z partnerami zewnętrznymi) oraz skuteczny samorząd.

Przemiany zachodzące w polskiej przestrzeni są często omawiane w literaturze, przy czym dokonywana analiza najczęściej dotyczy miast dużych i ich strefy podmiejskiej oraz aglomeracji miejskich. Temat ten znalazł

---

<sup>1</sup> Autoreferat pracy doktorskiej, która odbyła się 19 stycznia 2011 roku w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Promotor: prof. dr hab. Witold Rakowski, Wyższa Szkoła Rozwoju Lokalnego w Żyrardowie. Recenzenci: dr hab. Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz, prof. UŁ Uniwersytet Łódzki, prof. dr hab. Wojciech Morawski, Szkoła Główna Handlowa.

się w sferze zainteresowań m.in. L. Straszewicza i K. Dziewońskiego (ujęcie teoretyczne), K. Kucińskiego i Z. Pióro (procesy rozwojowe aglomeracji), A. Gawryszewskiego i G. Węclawowicza (badanie strefy podmiejskiej w latach 90. XX w.), M. Poniatowskiej-Jaksch (funkcje strefy podmiejskiej), A. Jelonka (problemy demograficzne strefy podmiejskiej), T. Lijewskiego (funkcja komunikacyjna strefy podmiejskiej). Stosunkowo duże jest również zainteresowanie miastami małymi i średniej wielkości, ale prowadzone badania w znacznej większości mają charakter ogólny. Ukazały się liczne publikacje dotyczące m.in. geografii osadnictwa (M. Kielczewska-Zalewska), historii i współczesności małych miast (A. Zemło), rozwoju ekologicznego (W. Suchorzewski), przyczyn migracji i poziomu zadowolenia (S. Berezowski, A. Modzelewska i W. Rakowski), ekonomicznych przesłanek rozwoju (A. Ginsbert), roli i znaczenia małych miast (E. Bagiński), problemów rozwoju miast (J. Lehr-Splawiński i T. Kachniarz). Niewiele jest natomiast publikacji, które obejmowałyby całość zagadnień demograficznych i gospodarczych, związanych z funkcjonowaniem miast małych i średniej wielkości na tle przemian historycznych i społecznych, które objęły cały kraj w ciągu ostatnich kilkunastu lat. Niniejsza praca jest w związku z tym próbą uzupełnienia badań dotyczących przedstawionych problemów. Istotnym zjawiskiem, któremu została poświęcona, jest bowiem dostosowywanie się miasta średniej wielkości do przemian społeczno-gospodarczych związanych z przejściem do warunków gospodarki rynkowej.

Praca opiera się na metodzie studium przypadku i założeniu, że dla określenia wniosków natury ogólnej wartościowe jest zbadanie procesów zachodzących w pojedynczym mieście. Do analizy wybrany został Grodzisk Mazowiecki. Badania dotyczące atrakcyjności i poziomu rozwoju tego miasta prowadzone były od roku 2000, a przygotowany cykl artykułów pozwolił stwierdzić, że stanowi ono dobry przykład miasta położonego w strefie podmiejskiej aglomeracji. Ze względu na jego typowość, procesy w nim zachodzące mogą być podstawą do poczynienia pewnych uogólnień. Po wzięciu pod uwagę jego przeszłości historycznej oraz pełnionych funkcji, wydaje się być miastem reprezentatywnym dla wskazania czynników rozwoju i przemian społeczno-gospodarczych zachodzących w miastach strefy podmiejskiej aglomeracji warszawskiej. Grodzisk Maz. jest ponadto miastem ciekawym ze względu na umiejętność ściągania kapitału zagranicznego oraz jego zakorzeniania w gospodarce lokalnej. Niespełna 27-tysięczny Grodzisk jest jednym z 69 miast w Polsce liczących 20–30 tysięcy mieszkańców. Dziewięć z nich leży w granicach województwa mazowieckiego, przy czym tylko trzy znajdują się w strefie bezpośrednich wpływów stolicy (Piaseczno, Piastów i Grodzisk Maz.). Położony w odległości ok. 30 km od Warszawy, w połowie odległości pomiędzy centrum aglomeracji a granicą jej strefy wpływów, jest Grodzisk Maz. przykła-

dem ośrodka, którego rozwój został zdeterminowany przez położenie. Mimo silnego oddziaływania miasta centralnego, stara się być znaczącym ośrodkiem o znaczeniu lokalnym, zachowującym własny charakter i dużą konkurencyjność. Znajdując się w położeniu skazującym na satelitarność w stosunku do metropolii, jaką stanowi nieodległa Warszawa, stara się wypracować własną pozycję. Jednym z wyników pracy jest odpowiedź na pytanie, czy i w jakim stopniu jest to możliwe. Należy przy tym wziąć pod uwagę, że w bezpośrednim sąsiedztwie Grodziska Maz. znajdują się dwa silne ośrodki – Pruszków i Żyrardów. Pruszków pełni obecnie funkcję regionalnego ośrodka rozwoju całego zachodniego pasma aglomeracji warszawskiej.

## 2. Cel i hipoteza badawcza

Praca jest próbą przedstawienia rozwoju ośrodka położonego w strefie podmiejskiej aglomeracji oraz procesów zachodzących w mieście pełniącym funkcje lokalne (jakim jest Grodzisk Mazowiecki) w stosunku do zmieniających się warunków bliższego i dalszego otoczenia. Odrębnym problemem jest określenie możliwości rozwojowych oraz ukazanie, w jaki sposób miasto, poszukując nowych czynników rozwoju w szybko zmieniającym się otoczeniu, wykorzystuje impulsy (wewnętrzne i zewnętrzne) sprzyjające rozwojowi oraz pokonuje bariery ten rozwój hamujące. Istotne jest przy tym nie tylko dostosowanie się do tendencji i kierunków rozwoju otoczenia, ale również wytwarzanie impulsów rozwojowych oraz konkurencyjność wobec strefy podmiejskiej oraz na rynku globalnym. Ukazanie Grodziska Mazowieckiego na szerszym tle pozwoliło na pokazanie zachodzących przemian, odniesienie ich do sytuacji społeczno-gospodarczej innych jednostek osadniczych oraz określenie systemu powiązań między nimi.

W kontekście zaprezentowanych rozważań i zgodnie z założonym celem skonstruowana została teza:

**Przemiany w sytuacji społeczno-gospodarczej wszystkich miast, w tym również położonych w strefie podmiejskiej, związane są z zachodzącymi procesami globalizacji, zmianami ustrojowymi oraz dyfuzją bodźców płynących z ośrodka centralnego, jakim w przypadku Grodziska Mazowieckiego jest Warszawa. Pozytywny efekt położenia, wzmacniany przez wewnętrzne impulsy w postaci aktywności i przedsiębiorczości mieszkańców oraz władz lokalnych, wpływa na poziom dostosowania się miasta do nowej sytuacji w otoczeniu oraz na zakres wysyłanych przez nie do otoczenia impulsów rozwojowych.**

Biorąc pod uwagę zakres analizy dokonywanej w pracy, stanowi ona próbę określenia zmian zachodzących w mieście średniej wielkości i uzyskania odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jakie czynniki określają kierunki przemian zachodzących w mieście? W jakim stopniu na rozwój miasta średniej wielkości wpływają zachodzące w jego otoczeniu zmiany?
2. W jaki sposób miasto średniej wielkości dostosowuje się do trendów zachodzących w gospodarce ogólnokrajowej? Czy i w jaki sposób miasto jest w stanie podjąć konkurencję w warunkach szybkiego przepływu informacji, towarów i usług?
3. W jaki sposób położenie w strefie podmiejskiej aglomeracji wpływa na rozwój społeczno-ekonomiczny miasta? Czy i w jakim stopniu miasto przygotowane jest do czerpania korzyści z położenia w najdynamiczniej rozwijającym się paśmie aglomeracji warszawskiej?
4. Czy w istniejącym układzie i systemie powiązań między jednostkami w zachodnim paśmie aglomeracji warszawskiej możliwe jest, by ośrodek o znaczeniu lokalnym mógł racjonalnie się rozwijać? Czy raz wypracowana pozycja miasta jest trwała?
5. W jakiej mierze przemiany zachodzące w mieście średniej wielkości (jakim jest Grodzisk Mazowiecki) wpływają na jego otoczenie?
6. Czy sąsiadujące ze sobą miasta powinny jedynie konkurować ze sobą, czy też władze samorządowe powinny znaleźć pole do współpracy? Czy istnieją warunki do wzajemnego uzupełniania się funkcji pełnionych przez miasta średniej wielkości? Czy istnieją szanse na wypełnianie takich funkcji uzupełniających? Czy istnieje możliwość, by gminne władze samorządowe mogły sprawować rolę koordynatora gospodarki ponadlokalnej?
7. Czy rozwój miast średniej wielkości powinien zmierzać w kierunku zwiększania swoich funkcji zewnętrznych, czy też władze samorządowe powinny skupić się na poprawie istniejących w mieście warunków życia? Czy i w jakich proporcjach możliwe jest jednoczesne realizowanie obydwu kierunków rozwoju?
8. Jakie szanse i zagrożenia pojawiły się w nowych warunkach? Jakie czynniki wyznaczają kierunki dalszego rozwoju miasta? Jaką rolę mogą pełnić miasta średniej wielkości w przyszłości, w sytuacji zmniejszania się potencjału demograficznego kraju?

### **3. Metodyka badań**

Zasadniczą metodą roboczą wykorzystaną podczas rozwiązywania postawionego problemu jest metoda analizy i konstrukcji logicznej, której elementami są analiza i synteza.

W trakcie pracy wykorzystano szereg metod uzupełniających. Na pierwszym etapie pracy posłużono się metodą analizy i krytyki piśmiennictwa, która pozwoliła na wykazanie, na ile podjęty do rozwiązania problem jest oryginalny, wobec dotychczasowego stanu wiedzy historycznej i socjologicznej na ten temat. Praca w części o charakterze teoretycznym opiera się na polskiej i zagranicznej literaturze przedmiotu, przy czym są to nie tylko opracowania naukowe z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej, ale również literatura dotycząca w szerokim zakresie zachodzących w Polsce przemian i procesów dostosowywania się miast do przeobrażeń zachodzących w ich otoczeniu. Gromadzenie niezbędnych danych oraz ich porządkowanie umożliwiły metody statystyczne oraz metoda badania dokumentów, wytworzonych przez instytucje działające na terenie miasta. Wykorzystanie dostępnych danych statystycznych w znacznej części dotyczy przemian zachodzących w okresie gospodarowania w systemie nakazowo-rozdzielczym. Podstawowych informacji dostarczyły w tym zakresie roczniki statystyczne, wśród których największy zasób informacji mają roczniki statystyczne województwa warszawskiego. Bardziej szczegółowe informacje pochodzą z Narodowych Spisów Powszechnych z lat 1950, 1960, 1970, 1978, 1988, 2002. Dotyczy to głównie części poświęconych strukturze ludności według wykształcenia i wieku oraz warunków mieszkaniowych. Danych dla lat dziewięćdziesiątych dostarczyły materiały udostępnione w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym, bieżąca ewidencja statystyczna prowadzona przez Urząd Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki oraz instytucje mające swoje siedziby na terenie miasta. Jako materiał źródłowy wykorzystane zostały również publikacje autorki, przygotowane w trakcie powstawania niniejszej dysertacji. Cennym źródłem okazały się opracowania organów administracji samorządowej, w tym uchwały podejmowane na szczeblu miejskim i gminnym oraz strategia rozwoju miasta i gminy. Źródłem uzupełniającym są plany rozwoju regionalnego i lokalnego oraz plany zagospodarowania przestrzennego. Ze względu na powiązanie Grodziska Maz. z innymi jednostkami, wykorzystane zostały również dokumenty innych organów administracyjnych, w tym powiatu i województwa. W pracy wykorzystane zostały również informacje prasowe z lokalnych pism i materiały promocyjne miasta i gminy.

W pracy wykorzystane zostały badania ankietowe, sondaż diagnostyczny, metoda monograficzna oraz obserwacyjna. Własne badania terenowe umożliwiły bardziej szczegółowe poznanie przypadku konkretnego miasta, a przez to okazały się dobrym sposobem na wniknięcie w istotę badanego zjawiska. Jednocześnie, jako metody opisujące jakościowe elementy rzeczywistości, pozwoliły poruszyć problemy pominięte przy wykorzystaniu innych metod.



Badanie ankietowe przeprowadzone zostało na dwóch etapach. Celem pierwszego badania przeprowadzonego w marcu 2006 r. była ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego dokonana przez mieszkańców miasta. W badaniu wzięło udział 200 respondentów, którzy określić mieli kierunki, przyczyny i znaczenie dla jakości życia zachodzących w mieście zmian oraz rolę, jaką pełni samorząd i mieszkańcy Grodziska Maz. w ich inicjowaniu. Badaniami objętych zostało 200 mieszkańców miasta Grodzisk Mazowiecki, w tym: rodzice dzieci uczęszczających do klasy „0” przedszkola nr 2 (40 osób wypełniało ankietę podczas zebrania rodziców), rodzice oraz dziadkowie dzieci uczęszczających do klas 1–6 szkoły podstawowej nr 2 (z 92 ankiet rozdanych dzieciom z 5 losowo wybranych klas, wypełnione zostały 62 ankiety), 100-osobowa grupa w zasobach Grodziskiej Spółdzielni Mieszkaniowej oraz sąsiadujących z nimi budynkach, przy czym 41 ankiet wypełnionych zostało podczas wywiadu.

Drugie badanie przeprowadzone w listopadzie 2006 r. objęło 297 respondentów, dotyczyło szeregu zagadnień, wśród których wymienić należy: kierunki migracji, sytuację materialną (samoocena i wyposażenie mieszkania w określone dobra, również luksusowe), sytuację finansową (samoocena, osiągany dochód, posiadane oszczędności oraz ograniczenia w gospodarstwie domowym), dopasowanie lokalnego rynku pracy do potrzeb mieszkańców oraz przyczyny i zasięg przestrzenny dojazdów do pracy, poziom wykształcenia i zakres doksztalcania się ankietowanych, skutki przemian gospodarczych w odniesieniu do posiadanej pracy i jakości życia, aktywność społeczno-polityczną i przedsiębiorczość respondentów. Wyniki uzyskane w badaniach własnych skonfrontowane zostały z internetowymi sondażami przeprowadzonymi przez Urząd Miasta i Gminy oraz danymi statystycznymi. Badaniami objęci zostali rodzice, dziadkowie oraz nauczyciele dzieci uczęszczających do klas 1–6 szkoły podstawowej nr 2 – 176 ankiet; rodzice i nauczyciele dzieci uczęszczających do gimnazjum nr 2 – 41 ankiet; słuchacze Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Grodzisku Mazowieckim – 32 ankiety; 45-osobowa grupa respondentów, którzy wypełnili ankietę podczas przeprowadzonego wywiadu.

Dodatkowo przeprowadzone zostały badania dotyczące uczniów grodziskich szkół. Ich celem było poznanie zamierzeń maturzystów dotyczących dalszych planów życiowych. Badanie przeprowadzone zostało w grudniu 2007 r. w grodziskich szkołach średnich (Zespół Szkół nr 1 złożony z Liceum Ogólnokształcącego i Technikum Gastronomicznego oraz Zespół Szkół Technicznych i Licealnych nr 2, współtworzony przez Liceum Profilowane i Technikum Mechaniczne) objęło swym zasięgiem 235 maturzystów. W ankiecie uczniowie wypowiedzieli się na temat jakości kształcenia w ich szkole (samoocena wyników nauczania i ocena poziomu nauczania w szkole), planów po zakończeniu

nauki w szkole średniej oraz planów związanych z miejscem zamieszkania w dorosłym życiu. Ocena jakości kształcenia skonfrontowana została z wynikami badania dokonanego wraz z W. Lipińską „Wpływ położenia szkoły średniej na aspiracje młodzieży”, przeprowadzonego w marcu 2007 r. w trzech szkołach średnich: położonym w Warszawie Liceum Ogólnokształcącym im. M. Kopernika, w Pruszkowie – Liceum Ogólnokształcącym im. T. Kościuszki oraz Grodzisku Maz. – Liceum Ogólnokształcącym nr 10 (próba 100 uczniów klas maturalnych w każdej ze szkół). Jako uzupełnienie wykorzystano rankingi szkół („Wprost” i „Rzeczpospolitej”) oceniające poziom nauczania w szkołach według liczby uczestników olimpiad przedmiotowych oraz dane statystyczne dotyczące wyników uzyskiwanych przez uczniów na maturach.

Przedstawiona w pracy analiza obejmuje okres powojennego rozwoju Grodziska Mazowieckiego w latach 1946–2008. Dla wielu z omawianych zagadnień okres ten jest jednak krótszy, ze względu na brak danych statystycznych. Dotyczy to zwłaszcza okresu 1946–1960, gdyż w tym czasie większość danych była agregowana dla poziomu gminy lub powiatu. W przypadkach gdy podstawą do wyliczeń są dane ze spisów powszechnych (ludności i mieszkań), jako datę końcową przyjęto rok 2002.

Przemiany zachodzące w Grodzisku Maz. zostały pokazane w większości na tle miast zachodniego pasma aglomeracji warszawskiej, głównie Pruszkowa i Żyrardowa. W przypadku gdy chodziło o przedstawienie cech, które upodabniają Grodzisk Maz. do miast małych, wybierano do porównań miasta takie jak Milanówek, Błonie, Podkowa Leśna, Piastów. W wyjątkowych przypadkach, dla lepszego zobrazowania omawianego problemu do porównań włączono miasta Otwock, Wołomin i Piaseczno – leżące poza pasmem zachodnim.

#### **4. Układ i treść pracy**

Poszczególne rozdziały pracy stanowią kolejne etapy uzasadnienia tezy. Punktem wyjścia dla rozważań jest określenie przyczyn i rodzaju zachodzących w Polsce przemian. Teoretyczne rozważania na temat gospodarki centralnie sterowanej oraz procesów towarzyszących przejściu do gospodarki rynkowej stanowią tło do określenia przemian polityczno-ustrojowych i gospodarczych oraz ich oddziaływania na społeczny wymiar życia. Dokonana została również próba określenia, jak na rozwój miast wpływa proces globalizacji oraz regionalizacji życia społeczno-gospodarczego, a także jaką rolę pełni międzynarodowa integracja gospodarcza i koordynacja działań w gospodarce i polityce w rozwoju polskich miast. Zakończenie rozdziału pierwszego stanowią rozważania na temat wpływu zachodzących przemian



na rozwój lokalny – w tym celu przedstawiony został proces globalizacji oraz jego wpływ na budowanie społeczeństwa obywatelskiego.

W rozdziale drugim omówione zostały ogólne tendencje rozwoju struktur funkcjonalno-przestrzennych. W tym kontekście przedstawiono funkcje pełnione przez miasta, określono czym jest miasto oraz dokonano przeglądu definicji miasta (o różnym poziomie szczegółowości). Traktując miasto jako system historyczny i biorąc pod uwagę, że jego cechy ukształtowały się w procesie rozwoju historycznego, określone zostały również czynniki przyczyniające się do powstawania oraz rozwoju miasta. Ze względu na to, że tematem zainteresowania stało się miasto położone w strefie podmiejskiej aglomeracji, dalsza część rozdziału poświęcona została miejscu aglomeracji w sieci osadniczej, jej wewnętrznej budowie oraz strefom jej wpływów. Biorąc pod uwagę, że jakościowe przeobrażenia gospodarki wiążą się nieodłącznie z procesem metropolizacji, a metropolia traktowana jest jako najwyższa forma organizacji przestrzeni, omówiony został także wpływ procesu metropolizacji kraju na rozwój lokalny. Rozdział zamyka określenie miejsca Grodziska Maz. w zachodnim paśmie aglomeracji warszawskiej.

Kolejne rozdziały pracy uwzględniają warunki, w jakich rozwijał się Grodzisk Maz. Rozdział trzeci omawia historyczne uwarunkowania oraz czynniki geograficzno-przyrodnicze decydujące o rozwoju Grodziska Maz. W tym samym rozdziale przedstawiony został rozwój miasta w latach gospodarki centralnie sterowanej oraz przemiany, jakie zaszły w tym czasie w jego zagospodarowaniu przestrzennym. Rozważania te stały się punktem wyjścia do analizy rozwoju gospodarczego, mieszkaniowego oraz demograficznego. Treść rozdziału czwartego stanowi bowiem omówienie kształtowania się najważniejszych funkcji miasta. Każda z nich – ze względu na różnorodność czynników wpływających na zachodzące przeobrażenia – potraktowana została jako odrębne zagadnienie badawcze. Podstawowym celem tej części pracy jest przedstawienie przemian, jakie zaszły w Grodzisku Maz. w okresie powojennym. Podstawowe pytanie, na które odpowiada ten rozdział, brzmi: jak zmieniał się wizerunek miasta na przełomie XX i XXI wieku? Wszystkie zmiany i wskaźniki odniesione zostały do miast sąsiednich, co pozwoliło na pokazanie zachodzących zmian w szerszym ujęciu i dało podstawę do wyciągnięcia bardziej ogólnych wniosków zawartych w zakończeniu pracy.

Rozdział piąty dotyczy społecznych skutków zachodzącej w Polsce transformacji ustrojowej oraz wpływu przemian na życie mieszkańców Grodziska Maz. Oprócz omówienia podstawowych problemów społecznych dokonano również próby określenia poziomu zaspokojenia potrzeb społecznych. W drugiej części rozdziału, zawierającej opinie mieszkańców o ich mieście z początku XXI wieku, określony został wpływ zachodzących na terenie miasta

przemian na jakość życia jego mieszkańców. Przeprowadzone w tym celu badania ankietowe pozwoliły określić, w jakim stopniu przemiany dokonujące się w całej Polsce wpłynęły na rozwój miasta oraz czy mieszkańcy Grodziska Maz. znajdują w swoim otoczeniu odpowiednie warunki dla zaspokajania własnych aspiracji i kształtowania realnych planów życiowych. Zakończenie rozdziału stanowią wnioski dotyczące wpływu zachodzących w Grodzisku Maz. przemian na jakość życia jego mieszkańców.

Rozdział kończący pracę dotyczy problematyki poszukiwania nowych czynników rozwoju miasta, ze szczególnym zwróceniem uwagi na rolę samorządu i kapitału intelektualnego. Punktem wyjścia do rozważań o rozwoju miasta stało się określenie, czym jest rozwój lokalny oraz jakie czynniki decydują o zachodzących w środowisku lokalnym przemianach. W tym celu określone zostały czynniki rozwoju miasta oraz zmiany w jego strukturze przestrzennej. Zbadana została nie tylko gospodarka prowadzona na terenie Grodziska Maz., ale także zmiany w jakości zagospodarowania infrastrukturalnego oraz warunkach życia mieszkańców miasta. Dokonany został również przegląd czynników, które zachęcać mogą ludność do aktywnego uczestnictwa w życiu swojego miasta. Na tym tle pokazano potencjał społeczno-gospodarczy Grodziska Maz. oraz kierunki zachodzących na terenie miasta zmian. Dopelnieniem rozdziału jest określenie słabych i mocnych stron Grodziska Maz. oraz ocena zagrożeń, jakie niesie ze sobą wolna konkurencja.

Dokonana w trakcie pracy analiza szczegółowa zamknięta została podsumowaniem i wyciągnięciem wniosków końcowych. Ukazanie Grodziska Maz. na tle innych ośrodków rozwijających się w aglomeracji warszawskiej oraz dokonane w pracy uogólnienia, umożliwiły problemowe ujęcie badanych zagadnień, a tym samym dały podstawy do określenia powiązań realiów rozwoju miasta z ogólnymi twierdzeniami dotyczącymi polityki regionalnej. Podsumowanie zamykają odpowiedzi na pytania zadane we wstępie pracy.

## **5. Ustalenia badawcze i wnioski**

W pracy poddano analizie grupę zjawisk strukturalnych w podstawowych sferach miasta: gospodarczej, mieszkaniowej, demograficznej i społecznej. Badania skoncentrowane na obszarze średniego miasta pełniącego funkcję usługowo-przemysłową z dodatkową funkcją mieszkaniową, wskazać miały możliwości rozwojowe miasta średniej wielkości i nowe czynniki rozwoju oraz określić zakres wykorzystanych impulsów wewnętrznych i zewnętrznych sprzyjających rozwojowi, a także sposoby pokonywania barier ten rozwój hamujących. Przeprowadzone badania dostarczyły stosunkowo bogatego materiału dotyczącego Grodziska Maz., który jednakże może znaleźć za-

stosowanie praktyczne również w innych miastach. Dokonana diagnoza problemów stojących przed samorządem, wskazanie kierunków rozwoju miasta, uświadomienie jego słabych i mocnych stron władze samorządowe mogą wykorzystać do ewaluacji przyjętych kierunków rozwoju oraz zamierzeń związanych z przyszłym rozwojem miasta i gminy. Zainicjowane badania, szczególnie w postaci badań ankietowych dają punkt wyjścia do przeprowadzenia podobnych badań porównawczych w przyszłości. Po wyeliminowaniu wad w sformułowaniu niektórych pytań mogą posłużyć do badań rozwoju lokalnego oraz stać się sposobem oceny skuteczności podejmowanych przez samorząd działań. Kontynuowanie i rozszerzenie badań dotyczących samooceny warunków życia mieszkańców miasta może stanowić wskaźnik nastrojów społecznych mieszkańców miasta, stanowić przyczynek do opisu określonych zjawisk i problemów społecznych, takich jak ubóstwo czy marginalizacja, a także wspierać właściwe ukierunkowanie pomocy społecznej.

Odpowiedzi udzielone na pytania postawione we wstępie pracy pozwalają potwierdzić główną tezę, a dokonana w pracy analiza wykazuje, że zakres i tempo przemian zachodzących w jednostkach terytorialnych zależy od wielu czynników. Mimo dynamicznego rozwoju i posiadanego potencjału wydaje się, że miasta średniej wielkości położone w strefie podmiejskiej aglomeracji stosunkowo dobrze konkurujące z innymi ośrodkami lokalnymi, nie mogą podjąć skutecznej konkurencji na rynkach ogólnomiastowskich. Mimo starań, w wielu przypadkach nie są również w stanie w pełni wykorzystać możliwości wynikających z położenia, głównie ze względu na zbyt mało innowacyjny charakter gospodarki. Nie jest ona również odporna na żywiołowo zachodzący w aglomeracji warszawskiej proces urbanizacji. Niedopasowane lokalne możliwości oraz zmniejszający się poziom integracji lokalnej łączą się z konkurencyjnym układem powiązań w zachodnim paśmie aglomeracji. Struktura hierarchiczno-funkcjonalna sieci osadniczej aglomeracji dość ściśle wyznacza bowiem rolę położonych w niej miast. Dominująca rola Warszawy i silne oddziaływanie ośrodków o znaczeniu regionalnym po zachodniej stronie Warszawy (Pruszków i Żyrardów) ograniczają rolę miast mniejszych i ich zasięg przestrzenny. Bliskość większych ośrodków miejskich stanowi również główny czynnik „upośledzenia” bezpośredniego zaplecza pod względem rozwoju działalności usługowych. Wysoki stopień dostępności do usług (głównie materialnych), znacznie szersza oferta i bardziej konkurencyjne ceny pozwalają w pełni z nich korzystać mieszkańcom innych miast, wpływając jednocześnie negatywnie na rozwój tych funkcji w samym mieście. Zbyt mało impulsów rozwojowych wpływa na tereny znajdujące się poza bezpośrednim obszarem wpływów (miasto i gmina), co uniemożliwia miastom, posiadającym warunki niewiele odbiegające poziomem i jakością od miast sąsiednich, stworzenie

funkcji uzupełniających. W efekcie oznacza to, że nie istnieje możliwość, by gminne władze samorządowe mogły sprawować rolę koordynatora gospodarki ponadlokalnej. Możliwe stanie się to tylko wówczas, kiedy miasto otwarte na napływające z zewnątrz impulsy rozwojowe stworzy warunki do wysyłania bodźców rozwoju dla szerszego niż gmina obszaru.

Konieczność dostosowania się do nowych wymagań gospodarki rynkowej oraz zmieniającego się otoczenia powodują, że rozwój miast w większości realizowany jest jednocześnie w dwóch kierunkach: poprawa istniejących w mieście warunków życia i rozszerzanie pełnionych przez miasto funkcji. Poziom aktywności ekonomicznej mieszkańców i inwestorów zewnętrznych wskazują na świadome wykorzystanie bliskości dużego miasta i przebiegających w pobliżu ważnych szlaków drogowych (renta położenia). Zmiany liczby podmiotów gospodarczych świadczą przy tym o wzmożonym inicjowaniu działalności na obszarach wiejskich, dotychczas relatywnie słabo pod tym względem wyposażonych, co oznacza skutecznie podejmowane próby zmniejszenia dystansu rozwojowego i „rozkręcenia” lokalnej koniunktury. Niestety, pomimo korzystnego położenia oraz posiadanych potencjalnych możliwości rozwoju, nie wdraża się wielu innowacji i nie tworzy się warunków do wychowania młodych ludzi potrafiących myśleć innowacyjnie. A to oznacza, że w przyszłości ranga miast może znacznie się zmniejszyć.

Wydaje się również, że konieczność sprostania wyzwaniom XXI wieku i problemom wynikającym z procesów globalizacji, spowodowała zachwianie równowagi między ekonomicznie uzasadnionym rozwojem miasta a zapewnieniem wysokiej jakości życia mieszkańców. Ekspansja gospodarcza miast (której następstwem jest coraz mniejszy obszar ogólnie dostępnych obszarów zielonych) wpływa na intensyfikację zagospodarowania terenów miejskich, a rozwój demograficzny zwiększa zanieczyszczenie środowiska oraz obciążenie posiadanych na terenie miasta sieci i obiektów użyteczności publicznej. W praktyce może to oznaczać konieczność zrezygnowania z przeznaczenia dostępnych jeszcze terenów na cele produkcyjno-mieszkaniowe, na rzecz zaspokojenia potrzeb rekreacyjnych i wypoczynkowych (w tym np. place zabaw dla dzieci) oraz na cele socjalne (żłobki, przedszkola itp.). Wydaje się również, że aktywizacja miast, przynosząca wymierne korzyści jego mieszkańcom, wpływa niekorzystnie na integrację społeczną społeczeństwa, w coraz mniejszym stopniu identyfikującego się z miastem. Grodzisk Maz., podobnie jak i sąsiednie miasta, ma walory, które stanowić mogą szansę na dynamiczny i (co nie mniej ważne) harmonijny rozwój. Funkcjonują one i rozwijają się dzięki połączeniu dwóch modeli rozwoju, są bowiem konkurencyjne dzięki posiadanej sile wewnętrznej, zdolnej do wykorzystania impulsów płynących z zewnątrz, w ten sposób, by swoją konkurencyjność jeszcze zwiększać. Wy-

daje się, że stosowana jest zasada wykorzystywania możliwości i zasobów dużej aglomeracji dla zwiększenia własnej siły. Biorąc powyższe pod uwagę, wydaje się, że obecnie możliwym scenariuszem rozwoju miasta w strefie podmiejskiej aglomeracji jest wykorzystanie posiadanych zasobów wewnętrznych do ściągnięcia kapitału zewnętrznego. Niestety wydaje się, że w większości polityka lokalna nie jest polityką rozwoju zrównoważonego i trwałego. Zbyt duża uwaga przykładana jest do rozwoju miasta (gminy) jako atrakcyjnego miejsca lokalizacji działalności gospodarczej i osiedleńczej oraz pozytywnych efektów zmian, zbyt mała – do skutków negatywnych, co w dłuższym okresie może znacznie utrudnić rozwój zrównoważony. Z podjętej analizy wynika, że pomimo istnienia szeregu mocnych stron wynikających z dotychczas osiągniętego poziomu rozwoju, o dalszych losach miasta i jego znaczeniu w krajowej sieci osadniczej decydować będą jego słabe strony. Aby miasto nadal mogło się rozwijać, musi w większym niż dotychczas stopniu mobilizować swój potencjał wewnętrzny.

Dokonana w pracy analiza szans rozwoju na przykładzie Grodziska Mazowieckiego w aspekcie konkurencyjności wobec sąsiednich miast pokazała, że miasto wyróżnia się poziomem zagospodarowania infrastrukturalnego, ale jednocześnie charakteryzują go niekorzystne zmiany posiadanego potencjału demograficznego. Mimo iż w warunkach szybkiego przepływu informacji, towarów i usług miasto jest w stanie podjąć konkurencję, to w sytuacji zmniejszania się potencjału demograficznego kraju niemożliwe okaże się oparcie rozwoju na migracjach zewnętrznych i dokonywanej dzięki temu rozbudowie posiadanego kapitału społecznego. Tym samym przewaga konkurencyjna miasta ulec może osłabieniu. Dotychczasowy kierunek rozwoju Grodziska Maz. wskazuje na ewolucję miasta w kierunku ośrodka wielofunkcyjnego. Potencjał miasta (i regionu), realizacja szeregu programów pomocowych oraz funduszy strukturalnych, a także pozytywne nastawienie mieszkańców i aktywność władz lokalnych w celu przyciągnięcia kapitału zagranicznego stanowiąc będą nowe czynniki sprzyjające rozwojowi miasta. Tym samym również niewielkie ośrodki, takie jak Grodzisk Maz., będą mogły aspirować do roli ośrodków rozwoju ponadlokalnego, pod warunkiem jednakże wytworzenia unikalnej wartości.

## **6. Wnioski natury ogólnej**

Dokonywane w trakcie pracy porównanie Grodziska Maz. z sąsiednimi ośrodkami pozwoliło na wysunięcie następujących wniosków:

1. Zapóźnienia cywilizacyjne, historycznie uwarunkowane dysproporcje poziomu zagospodarowania oraz konieczność kontynuowania transformacji utrudniają dostosowanie się polskich miast do wymogów Unii Europejskiej



i gospodarki opartej na wiedzy, dotrzymywania kroku procesom globalizacji oraz zapewnienia jakości życia i spójności społecznej, wymaganej przez zrównoważony rozwój.

2. Położenie w zwartym obszarze podwyższonego potencjału rozwojowego i w obrębie obszarów przyspieszonego rozwoju powoduje, że teren miasta już z racji położenia staje się „magnesem” przyciągającym inwestycje, kapitał i ludzi, a ich potencjał gospodarczy i społeczny jest w stanie podejmować konkurencję z innymi ośrodkami.
3. W przypadku strefy podmiejskiej dyfuzja impulsów płynących z ośrodka centralnego w tym samym stopniu wykorzystywana jest przez miasta małe (poniżej 15 tys. mieszkańców) i średniej wielkości. Tym samym zakres zachodzących zmian nie wynika z wielkości ośrodka, a zależy od jego położenia w stosunku do miasta centralnego oraz posiadanego potencjału.
4. Potencjał rozwojowy miasta określany jest przez zdolność miasta do ciągłego rozwoju i wzrostu dobrobytu jego mieszkańców. Rozwój zależy od występowania na danym terenie czynników wzrostowych (inwestycje, innowacyjność, produkcja zewnętrzna) oraz kapitału ludzkiego i przedsiębiorczości). Każdy z wewnętrznych czynników rozwoju ma istotne znaczenie, a chociaż nie muszą one oddziaływać w jednakowy sposób na lokalne procesy społeczno-gospodarcze, to brak któregoś z nich ogranicza możliwości osiągnięcia trwałego sukcesu.
5. Miasta mogą wypracować swoją przewagę konkurencyjną, wynikającą z naturalnych uwarunkowań lub historycznej akumulacji zasobów materialnych, kapitału ludzkiego (i jego poziomu edukacji, zdolności do współpracy i innowacji), sprawności kapitału innowacyjnego (w postaci wzajemnych relacji firm i instytucji otoczenia rynkowego, działających na rzecz postępu technologicznego), poziomu rozwoju infrastruktury technicznej (w tym dostępności komunikacyjnej i powiązań z rynkami zewnętrznymi, również międzynarodowymi), infrastruktury społecznej (system edukacji, lokalna kultura, etos pracy i przedsiębiorczości), infrastruktury sektora finansowego (regionalna sieć banków, procedury przyznawania kredytów, różnorodność produktów finansowych).
6. W warunkach rynkowych, aby miasto mogło się rozwijać, stać się musi jednostką przedsiębiorczą, o konkurencyjności której decyduje wyposażony w doświadczenia oraz środki samorząd. Jego postawa i umiejętności współtworzą wizerunek miasta i podkreślają posiadane przez niego walory. O przyszłości miasta decydują przyjęte kierunki polityki rozwoju, podjęte działania na rzecz podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej ośrodków (w tym przyciągnięcia zewnętrznych podmiotów gospodarczych wykorzystania własnych zasobów lokalnych).



7. Podstawowym zadaniem działalności samorządu powinno być inicjowanie, organizowanie, koordynowanie i wspieranie rozwoju lokalnego. Zbyt mało uwagi poświęca się polityce społecznej jako współczesnemu czynnikowi rozwoju, zbyt koncentrując się na jej gospodarczym wymiarze. Władze samorządowe winny traktować pozytywne efekty rozwoju gospodarczego jako czynnik wspierający zaspokajanie potrzeb mieszkańców w pozostałych dziedzinach życia.
8. Zbyt duża uwaga przykładana jest przez samorządy terytorialne do rozwoju miasta (gminy) jako atrakcyjnego miejsca lokalizacji działalności gospodarczej i osiedleńczej oraz pozytywnych efektów zmian, zbyt mała – do skutków negatywnych, co w dłuższym okresie zachwiać może równowagę w relacjach kapitał ekonomiczny – kapitał ludzki – kapitał przyrodniczy i znacznie utrudnić rozwój zrównoważony.
9. Dla rozwoju gminy niezbędna jest współpraca z innymi gminami. Jednostki samorządowe sąsiadujące ze sobą w mniejszym stopniu powinny ze sobą konkurować, a dążyć w kierunku uzupełniania swoich funkcji. Ponadto, wymiana doświadczeń pozwoli na uniknięcie powielania błędów, a wspólne rozwiązywanie problemów lokalnych przynieść może znacznie więcej korzyści współpracującym gminom niż czynienie tego samodzielnie.
10. Rozwój miasta (gminy) w dłuższym okresie nie jest możliwy bez współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz lokalnymi przedsiębiorstwami. Dla podnoszenia poziomu oferowanych na terenie miasta (gminy) usług konieczne jest uaktywnianie organizacji pozarządowych, co umożliwi przekazanie im możliwie dużej ilości usług publicznych oraz niektórych elementów pracy społecznej i socjalnej. Niezbędna jest również współpraca w zakresie specjalistycznej pomocy w przypadku różnego rodzaju uzależnień.
11. Przedsiębiorstwa działające na terenie gminy, obok czynnego zaangażowania rzeczowego i finansowego w bieżącą działalność kulturalną gminy, powinny być znacznie częściej angażowane we współpracę w zakresie lokalnego rynku pracy. Współpracę między samorządem a właścicielami małych i średnich przedsiębiorstw oraz wypracowanie instrumentów wdrażania wspólnych programów mogą ułatwić lokalne zrzeszenia przedsiębiorców, działające jako ciała doradcze i opiniotwórcze. Wymaga to ze strony gminy stworzenia elastycznych regulacji prawnych w zakresie prowadzonej przez gminę polityki gospodarczej i społecznej.
12. W warunkach dynamicznych zmian liczby ludności, zmniejsza się dostępność istniejącej na terenie miasta (gminy) bazy sportowo-rekreacyjnej oraz kulturalno-oświatowej. Zmiany te powinny zostać uwzględnione w wieloletnich planach zagospodarowania przestrzennego oraz lokalnych planach

rozwoju (tworzenie rezerw w infrastrukturze technicznej i społecznej ze względu na skalę przyrostu ludności i zabudowy mieszkaniowej).

13. Rozwój lokalny i poziom zaspokajania potrzeb mieszkańców zależy od możliwości finansowania wydatków inwestycyjnych. Potencjał inwestycyjny miasta (gminy) zależy zarówno od poziomu wypracowanych środków własnych, jak też zewnętrznych źródeł finansowania o charakterze zwrotnym (kredyty i pożyczki) oraz bezzwrotnym (dotacje i środki z funduszy unijnych). Przy sporządzaniu wieloletnich planów rozwoju należy opierać się o finansowy potencjał własny oraz wykorzystanie czynników endogennych, traktując przyszły (spodziewany) dopływ środków jedynie jako element przyspieszenia realizacji planów, a nie jako podstawę ich finansowania.
14. W przypadku ośrodka gminnego, który pełni jednocześnie funkcję ośrodka powiatowego, niezbędne jest podjęcie współpracy między samorządem gminnym i powiatowym w realizacji szeregu zadań z dziedziny ochrony zdrowia, bezpieczeństwa publicznego i edukacji. Tylko bowiem wspólnie wypracowane programy pozwolą na rozszerzenie możliwości finansowania określonych celów oraz związane z tym większe możliwości poszukiwania partnerów społecznych.
15. Uwarunkowania regionalnego i lokalnego rynku pracy oraz posiadana baza oświatowa i zdobyte doświadczenie w zakresie szkolnictwa zawodowego mogą stanowić podstawę do rozwoju miasta jako centrum szkolnictwa zawodowego. Niezbędne jednak jest rozszerzenie dotychczasowej oferty szkół o zagadnienia związane z poradnictwem i doradztwem edukacyjno-zawodowym. Dotychczasowy model zdobywania zawodu zastąpić powinny szkolne ośrodki kariery, a usługi doradcze w zakresie wyboru ścieżki kształcenia, umożliwiające racjonalne planowanie kariery, związane muszą być ze sferą produkcyjną (nowoczesne środki nauczania w ramach praktyk zawodowych na udostępnionych do tego celu nowoczesnych stanowiskach pracy).
16. W zakresie zaspokajania potrzeb mieszkaniowych miasto (gmina) winno dążyć do stworzenia warunków aktywizujących mieszkańców do taniego budownictwa społecznego (z udziałem gminy), a nie wyręczać mieszkańców przez przydzielanie mieszkań komunalnych i socjalnych. Te ostatnie trafiać powinny do najbardziej potrzebujących grup społecznych, przy czym umowy o wynajem powinny być zawierane na czas określony, w którym systematycznie badana winna być sytuacja finansowa rodzin. W obecnych warunkach w przydzielonym mieszkaniu komunalnym rodzina pozostaje również w sytuacji, gdy dochodzi do znacznego poprawienia jej sytuacji finansowej.

17. Sporządzanie obowiązkowych dokumentów strategicznych w zbyt małym zakresie opiera się na analizie faktycznych zbiorowych potrzeb mieszkańców. Zawarte w nich problemy najczęściej ograniczają się do zagadnień, które w najszybszy i najprostszy sposób daje się rozwiązać. Brak właściwej diagnozy i niezdefiniowane w dostatecznym stopniu problemy, utrudniają lub wręcz uniemożliwiają zastosowanie adekwatnych do potrzeb rozwiązań. Brak współpracy z mieszkańcami na etapie tworzenia dokumentów powoduje, że odkładane są problemy istotne z ich punktu widzenia.
18. Jednym z ważniejszych wyzwań rozwojowych gminy miejsko-wiejskiej jest wyrównanie rozwoju całego obszaru. Biorąc pod uwagę rosnącą rolę terenów wiejskich w lokalnym rozwoju społeczno-gospodarczym, szczególną uwagę należy poświęcić właściwemu zagospodarowaniu przestrzennemu. Oznacza to konieczność rozważnego przekształcania gruntów rolnych i terenów zalesionych oraz zachowania właściwych proporcji między budownictwem mieszkaniowym, tworzonymi strefami przemysłowymi i handlowymi a terenami o funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej.

## **The socio-economic transformation in the suburb area – example of Grodzisk Mazowiecki**

### **Summary**

The aim of research was to present the changes which took place in the mid-size town located in the suburb area. The processes that took place in Grodzisk Mazowiecki and in some towns of Western belt of agglomeration in 1946–2008. The elements which influence the changes and development of town are described. The thesis on positive influence of the location of town in the suburb area was proven.

The work was carried on thanks to the research of the selfevaluation of the citizens of their life conditions. The plans of secondary school pupils were also taken into consideration.